

Ciprian IFTIMOAEI

ELITISMUL

**Contribuții teoretico-ideologice
la studiul elitelor politice**

**Lumen
2015**

ELITISMUL. CONTRIBUȚII TEORETICO-
IDEOLOGICE LA STUDIUL ELITELOR POLITICE
Ciprian IFTIMOAEI

Copyright Editura Lumen, 2015
Iași, Țepeș Vodă, nr.2

Editura Lumen este acreditată CNCS

edituralumen@gmail.com
prlumen@gmail.com

www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Redactor: Roxana Demetra STRATULAT
Design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin
fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată, indiferent de
mediul de transmitere, este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
IFTIMOAEI, CIPRIAN

Elitismul : contribuții teoretico-ideologice la studiul
elitelor politice / Ciprian Iftimoaei. - Iași : Lumen, 2015
ISBN 978-973-166-402-6

316.344.42(498)

32.01(498)

321.7(498)

1. Introducere

Elitismul reprezintă o abordare a politicii și istoriei care, într-o formulare sistematică, susține ideea conform căreia societățile sunt conduse de o minoritate de indivizi (elită) care adoptă decizii majore („strategice”), exercitând sau influențând puterea. În această definiție minimală a „elitismului” am preferat termenul de „abordare” (*approach*) în loc de „teorie”, „ideologie”, sau „școală de gândire”. Însă, definiția noastră ar fi putut să sune și astfel: elitismul constituie o perspectivă teoretico-ideologică asupra politicului care pleacă de la ideea că orice comunitate sau societate este condusă de o elită sau mai multe elite aflate în competiție pentru putere și influență. În dicționarele de specialitate, termenul de „elitism” este definit mai întotdeauna prin raportare la conceptul de „elită”¹.

Din punct de vedere sociologic, elita este o minoritate care reunește persoane sau grupuri de indivizi care, în virtutea unor însușiri moștenite sau dobândite, obțin performanțe

¹ Semnificația etimologică a termenului de „elită” provine de la latinescul *eligere* care înseamnă *a alege* și se referă la obiecte considerate superioare prin raportare la altele din aceeași categorie datorită unor proprietăți speciale pe care le încorporează sau la indivizi excepționali, care obțin performanțe notabile în domeniul lor de activitate. Termenul de elită provine din franceza veche, însă a fost utilizat cu sensul pe care îl cunoaștem astăzi abia în secolul XIX, ulterior, fiind preluat și valorificat de alte câmpuri lexicale. În limba engleză, prima utilizare a acestui termen este consemnată în 1823 în *Oxford English Dictionary* cu referire la anumite grupuri sociale care joacă un rol în conducerea societății sau care, pur și simplu, se bucură de prestigiu în virtutea bogăției, puterii sau influenței exercitate. În *Dictionnaire de la conversation et de la lecture* coordonat de Balzac, elita este definită ca fiind „ceea ce este mai bun, perfect în fiecare categorie de indivizi sau de lucruri”.

asimilate succesului în anumite domenii de activitate, fiind reunite prin conștiința apartenenței la aceeași clasă, urmărind scopuri bine precizate și având un mod de viață discret și/sau exclusivist, se bucură de putere și prestigiu și sunt poziționate la vârful piramidei sociale.

Atunci când vorbim despre „însușiri moștenite”, avem în vedere bogăția, poziția socială, capitalul simbolic (prestigiul) pe care o persoană considerată „de elită” le obține prin transferul de la familia proprie sau de la o generație la alta – parte a structurii de putere. În ceea ce privește „însușirile dobândite”, avem de-a face cu prestigiul și influența obținute în virtutea dotărilor fizice și/sau intelectuale pe care o persoană le are de la „natură” și pe care le valorifică prin efort propriu spre a obține rezultate excepționale într-un anumit domeniu de activitate.

Elita funcționează ca un grup exclusivist de persoane care urmăresc scopuri comune, se reunesc cu discreție, se organizează și se mobilizează relativ ușor în raport cu masele, cultivă discreția, acționează de multe ori acoperiți de mantia conspirativității, având conștiința apartenenței la o minoritate dominantă în societate.

Selecția și recrutarea membrilor elitei are la bază criteriile nu întotdeauna transparente sau accesibile publicului larg, care privilegiază „calitatea” unor însușiri identificate ca rezultate sau performanțe într-un domeniu de activitate. În timp ce elita este o minoritate care se definește prin calitatea membrilor săi, masa este formată din majoritatea cetățenilor („cei mulți”/poporul) care este importantă prin cantitatea (numărul) acestora. Când spunem elită, ne gândim la cei puțini (oamenii de „calitate”) care alcătuiesc o minoritate relativ omogenă, bine organizată, având interese comune. Când spunem masă, ne gândim la cei mulți care formează

majoritatea eterogenă, dezorganizată, fără o strategie sau o „țintă” anume.

În limbajul cotidian, termenul „elitism” se folosește și în sens peiorativ pentru a desemna o concepție care promovează avantajul unei categorii sociale, minoritare, de „oameni aleși” în raport cu alte segmente sociale sau cu majoritatea („mulțimea”/masele). Însă, există și o utilizare pozitivă a termenului „elitism” atunci când ne referim la oamenii excepționali, care obțin performanțe supramedii într-un domeniu de activitate și care se bucură în societate de reputație în baza calităților personale. În acest sens, elitismul este asociat adesea cu meritocrația.

Prin termenii „elitist” sau „elitar” îi desemnăm pe toți cei care favorizează elita în raport cu alte categorii sociale. Utilizarea substantivului *elitism* și a adjectivului *elitar* trimite la concepția, teoria sau ideologia care susține rolul determinant al elitei în societate. Când spunem despre o persoană că este *elitistă* ne referim la cineva care deține o poziție privilegiată în societate, care face parte dintr-un grup exclusivist. Totodată, prin a fi *elitist* înțelegem preferința sau orientarea unei persoane către clasa persoanelor sau obiectelor considerate *de elită* (valoroase, rare, invidiate etc.). În limbajul comun, termenii „elitist” și „elitar” sunt utilizați de multe ori cu referire negativă la un obiect sau persoană. Nici chiar atunci când este vorba despre cineva care se bucură de prestigiu datorat rezultatelor, să spunem „științifice”, se evită folosirea cuvântului „elitist”, preferându-se „(de) elită”. Astfel, preferăm să spunem despre cineva că este „un cercetător de elită” decât „un cercetător elitist”.

Elitiștii sau adepții elitismului consideră că elita este „principiul activ” în orice societate – „motorul” istoriei, în timp ce masa este „principiul pasiv” și suportă consecințele acțiunii elitei. În general, elitele acționează, iar masele

reacționează la acțiunea elitelor. Masele joacă un rol important doar în momentele istorice excepționale (loviturile de stat, revoluțiile, răscoalele). Abordările elitiste ale politicii și istoriei intră în conflict cu ideologiile care atribuie un rol important maselor: marxismul sau populismul. Însă, se poate discuta și despre elitismul elitelor politice *versus* populismul lor.

În literatura de specialitate, se discută despre mai multe tipuri de elitism: social-politic, economic-financiar, corporativ, cultural-artistic, intelectual și chiar despre elitismul de masă. În lucrarea de față, elitismul va fi tratat ca abordare teoretico-ideologică a sociopoliticului, făcând apel la contribuțiile acelor autori care au pus în centrul preocupărilor lor relațiile „elită-putere”, „elită-masă”, „elită-regim politic”. Cu alte cuvinte, ne interesează argumentele filosofice, sociologice și politologice care explică și justifică dominația elitei asupra masei, a guvernanților asupra guvernaților, a unei minorități dominante asupra unei majorități supuse, a celor puțini și organizați asupra celor mulți și dezorganizați.

Ca teorie politică, elitismul pune în centrul reflecției conceptul de „elită politică” (sau „elită guvernamentală”) care, din punct de vedere empiric, se definește ca o minoritate de persoane care dețin poziții strategice în diferite organizații (guvern, parlament, administrație, partide) și sunt capabile să exercite sau să influențeze pârghiile puterii în sensul controlului deciziilor politice, al procesului de elaborare și implementare a politicilor publice. Ca ideologie politică²,

² Termenul „ideologie” (*eidos* = idei și *logos* = știința ideilor) a fost folosit pentru prima oară de Antoine Destutt de Tracy în 1789, în lucrarea *Mémoire sur la faculté de penser*, și ulterior în *Eléments d'idéologie*, publicată în 1800 (vezi coord. Mihaela Miroiu, *Ideologiile politice actuale. Semnificații, evoluții și impact*, Polirom, Iași, Polirom, 2012, p. 17; Leon P. Baradat, *Ideologiile politice. Origini și Impact*, Polirom, Iași, 2012, pp. 19-20). În lucrarea de față, vom utiliza termenul „ideologie” nu în sensul clasic, marxist, sau negativ

elitismul explică, justifică, sau legitimează dominația sau conducerea societății de către o elită sau mai multe elite care se află într-o permanentă competiție pentru putere, indiferent de natura regimului politic sau de contextul socio-istoric în care acestea acționează.

Primul capitol al cărții reunește sub forma unei selecții subiective contribuțiile filosofico-teoretice ale gânditorilor pe care i-am apreciat ca fiind „precursori ai elitismului”: Platon, Aristotel, Machiavelli, filosofi modernității politice, Nietzsche.

Capitolul *Elitismul clasic* tratează pe larg despre teoriile elitelor așa cum au fost ele formulate în contextul social-politic și istoric de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cele mai importante contribuții la fundamentarea elitismului ca teorie aparțin triumviratului sociologic reprezentat de Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca și Robert Michels, la care am adăugat și teoria birocrăției (administrației „raționalizate”) a lui Max Weber. Spre

(„falsă conștiință”), așa cum a fost tratat de K. Marx și Fr. Engels în *Ideologia germană* (1846), ci în sensul pozitiv, de explicație și înțelegere a modului în care se reflectă realitatea în conștiința oamenilor, într-o epocă dată. Definim ideologia ca un sistem de credințe și expresii cu încărcătură simbolică prin care lumea este înțeleasă, interpretată și prezentată publicului larg. Ideologia este o prelungire sau o „exagerare” a unei teorii sociopolitice, în cazul de față – elitismul. Aici, nu avem în vedere ideologia ca instrument de propagandă, de organizare și mobilizare a unei categorii sociale (elită, clasă socială, mase, popor) în lupta politică. După 1989, în literatura politologică românească, a fost preferat termenul de „doctrină” celui de „ideologie”, căruia i se atribuia o conotație negativă impregnată de moștenirea perioadei comuniste. În acest sens, stau mărturie titlurile unor lucrări sau tratate semnate în calitate de autori și/sau coordonatori de Anton Carpinski, Liviu-Petru Zăpârțan, Alina Mungiu-Pippidi. Pentru o abordare comprehensivă a ideologiei, vezi Daniel Șandru, *Reinventarea ideologiei. O abordare teoretico-politică*, Institutul European, Iași, 2009, pp. 48-115 și *Ipostaze ale ideologiei în teoria politică*, Polirom, Iași, 2014, pp. 17-40.

deosebire de cei trei colegi de breaslă, Weber nu este un veritabil sociolog al elitelor, ci mai degrabă un sociolog al capitalismului ca „economie și societate” (*Wirtschaft und Gesellschaft*).

În capitolul dedicat *Elitismului radical* sunt analizate contribuțiile teoretice ale lui Thorstein Veblen, Charles Wright Mills și William Domhoff la studiul elitelor. Deși operele acestor contributory la sociologia elitelor abundă în cercetări și date empirice, este dificil de tranșat care este raportul dintre teorie *versus* ideologie în abordările lor. Spre deosebire de elitismul clasic care era critic la adresa marxismului, reprezentanții elitismului radical se inspiră din teoria și ideologia marxistă, aducând o perspectivă critică asupra „elitei puterii” și, totodată, pariind pe șansele unei democrații participative, bazată pe emanciparea maselor și implicarea lor în politică.

Elitismul pluralist (sau pluralismul elitar), marchează o schimbare de paradigmă în abordarea fenomenului elitar. În primul rând, termenul de „elită” nu mai este folosit la „singular”, ci se preferă pluralul „elite”. Fie că ne referim la domeniul politicii, fie că abordăm alte domenii de activitate, vom observa că nu există doar o sigură elită care controlează și influențează în totalitate mecanismele de decizie. Chiar și în sistemele totalitare, există o competiție (sau rivalitate) între diferitele facțiuni care compun elita puterii. În al doilea rând, abordarea pluralistă a fenomenului elitar este prima încercare de acomodare teoretică a elitelor cu democrația. În acest sens, un merit considerabil îi revine economistului și sociologului Joseph A. Schumpeter care a elaborat ceea ce astăzi se numește „teoria competitivă a democrației” – teorie bazată pe ideea de competiție a elitelor politice desfășurată într-un cadru democratic.

Aprofundarea aspectelor de compatibilitate dintre cele două teorii – a elitelor și democrației – va reveni în sarcina reprezentanților *elitismului democratic*. Acest capitol al lucrării reunește contribuțiile lui John Higley, Heinrich Best, Jeans Borchet, Andras Körösenyi, Friedrich Engelstad, la care s-ar mai putea adăuga și cele ale lui Mattei Dogan, Michael Burton, G. Lowell-Field ș.a. Situându-se de partea abordării pluraliste a elitelor, toți acești sociologi și politologi portretizează elitele ca pe „gardieni ai democrației”.

Capitolul următor trece în revistă principalele *confruntări teoretico-ideologice* dintre elitism, pe de o parte, și marxism, populism, pluralism, democrație pe de altă parte. Elitismul clasic a fost de la bun început o replică la teoria și ideologia marxistă care, făcând recurs la argumente economice, demonstra că de-a lungul istoriei societățile au fost conduse de minorități conducătoare, fie că s-au numit „aristocrație”, „oligarhie” sau „burghezie”. După cum vom vedea, elitismul nu va fi contestat doar de marxim, ci și de populism, pluralism și teoria democrației. Între elitism și „anti-elitisme” nu există doar controverse, ci și corespondențe sau compatibilități de ordin teoretic.

În căutarea unei sinteze refacem aventura teoretico-ideologică a elitismului având în centru raportarea la democrație ca posibilitate practică de împlinire, pornind de la abordările clasice anti-democratice sau „realiste”, trecând prin schimbarea de paradigmă de la monism la pluralism, ajungând la elitismul democratic. Confruntarea dintre elite și mase sau dintre „revolta elitelor” și „revolta maselor” este analizată din perspectiva frământărilor generate de criza economico-financiară globală din perioada 2008-2013 ale cărei consecințe preocupă deopotrivă elitele aflate în căutarea unor soluții politico-economice la problemele sociale ale maselor (șomaj, lipsa locurilor de muncă, venituri reduse etc.) și masele care

contestă noua ordine economică a „societăților în schimbare”, excesele capitalismului speculativ, globalismul și puterea fără de control a elitelor globale.

Ultimul capitol al lucrării cuprinde o analiză ideologică a elitismului democratic și a rolului elitelor politice în consolidarea democrației și buna guvernare. Consolidarea democrației se referă în special la îndeplinirea unor criterii/standarde politice, instituționale și administrative privind guvernarea, independența justiției și eficiența luptei anticorupție, corectitudinea procesului electoral, nivelul de dezvoltare al societății civile, independența media ș.a.m.d. Buna guvernare include toate criteriile anterior menționate la care se adaugă eficiența și eficacitatea administrativă, responsabilitatea elitelor guvernamentale, participarea și consultarea cetățenilor în luarea deciziilor, incluziunea socială, combaterea sărăciei și, nu în ultimul rând, o preocupare sporită pentru calitatea vieții.